

**TIL O'RGANISHDA SUMMATIV, FORMATIV BAHOLASH VA FIKR MULOHAZALAR:
O'QUVCHILARNING TARAQQIYOTIGA YO'L -YO'RIQ KO'RSATISH VA O'QITISH
OMILLARINI MOSLASHTIRISH UCHUN DOIMIIY BAHOLASH STRATEGIYALARI VA
FIKR MULOHAZALARIDAN FOYDALANISH**

D. Amiritdinova¹, A. Qurbonova²

Annotatsiya:

Baholash har qanday ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, o'qitish va o'qitish jarayonlarining samaradorligi haqida qimmatli tushunchalarni beradi. Baholashning keng tarqalgan ikkita usuli yig'indiviy va formativ baholash tizimlari. Ushbu maqola ushbu baholash tizimlarini qiyosiy tahlil qilish ularning ta'riflari, maqsadlari, usullari, afzalliklari va cheklovlarini muhokama qilishga qaratilgan. Summativ va formativ baholash tizimlarining o'ziga xos xususiyatlari va qo'llanilishini tushunib, o'qituvchilar va siyosatchilar ta'lim natijalarini yaxshilash uchun ongli qarorlar qabul qilishlari mumkin.

Kalit so'zlar: o'yinlashtirish, Kahoot, Quizlet, til ko'nikmalari, talabalar motivatsiyasi, faollik, so'z boyligini o'zlashtirish.

doi: <https://doi.org/10.2024/6n1b3165>

Baholash tizimlari ta'lim dasturlari, o'quv rejasi, o'qitish metodikasi va o'quvchilar yutuqlari samaradorligini baholashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Baholashning turli yondashuvlari orasida umumlashtiruvchi va formativ baholash tizimlari ta'lim muassasalarida keng qo'llaniladi. Ikkala tizim ham ta'lim jarayonlarini baholash maqsadiga xizmat qilsada, ular o'z yo'nalishi vaqti va usullari bilan farqlanadi. Ushbu maqola umumlashtiruvchi va formativ baholash tizimlarining xususiyatlarini afzalliklari va cheklovlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, o'qituvchilar va siyosatchilarga ongli qarorlar qabul qilishda yordam berishi uchun qiyosiy tahlilni taqdim etadi.

Summativ baholash tizimi. Summativ baholash - o'quv kursi davr yoki bilim kabi o'quv davri yakunida o'quvchining bilim, ko'nikma yoki malakalarini o'lchash uchun qo'llaniladigan baholash turi. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarning ta'lim natijalarini belgilangan mezonlar yoki etalonlar to'plamiga nisbatan baholashdan iborat. Davom etayotgan va yaxshilash uchun fikr-mulohazalarni taqdim etuvchi formativ baholashdan farqli o'laroq, yig'indiviy baholash odatda yakuniy hisoblanadi va o'quvchining umumiy bahosi yoki sertifikatiga hissa qo'shadi.

Summativ baholashning asosiy xususiyatlari:

- Yakuniylik: o'quv davri orasida boshqariladi. (Masalan, yakuniy imtihonlar, yakuniy loyihalar).

- Baholash: Ko'pincha o'quvchining yakuniy baholashiga ta'sir qiluvchi ball yoki bahoga olib keladi.

- Standartlashtirilgan: izchil formatlarga amal qilishi mumkin, ayniqsa standartlashtirilgan testlardan (masalan, milliy imtihonlar).

- Muvaffaqiyatga e'tibor qaratish: O'quvchining butun kurs yoki bilim davomida erishgan yutuqlarini o'lchaydi.

¹ Amiritdinova Dilorom Umidjon qizi, Samarqand davlat chet tillar instituti, Ingliz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida o'qituvchisi

² Qurbonova Aziza, Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

Summativ baholashning umumiy shakllari:

- Imtihonlar: Kun orasida o'tkaziladigan ko'p tanlovli, insho yoki qisqa javobli testlar.
- Standartlashtirilgan testlar: Talabalarning milliy yoki xalqaro standartlarga nisbatan bilimlarini baholash uchun keng ko'lamli imtihonlar qo'llaniladi.

- Yakuniy loyihalar: Dars davomida o'rganilgan bilimlarni qo'llashni talab qiladigan keng qamrovli loyihalar yoki hujjatlar qo'llaniladi.

- Portfoliolar: Vaqt o'tishi bilan o'rganishdagi muvaffaqiyat va o'zlashtirishni ko'rsatadigan talabalar ishlari to'plami.

Summativ baholashning afzalliklari:

Maqsadli baholash : Kurs yoki dastur oxirida talaba yutuqlarining aniq o'lchovini beradi.

O'quvchilar uchun motivatsiya: Yakuniy baholashning yakuniyligi o'quvchilarni material bilan shug'ullanishga undashi mumkin.

Summativ baholashning tanqidlari:

Cheklangan fikr -mulohazalar shakllantiruvchi baholashdan farqli o'laroq, yig'indiy baholashlar yaxshilanish uchun kam fikr bildiradi.

Sinov tashvishi: Yuqori darajadagi sinovlar tashvish tug'dirishi mumkin, bu esa ishlashga to'sqinlik qilishi va haqiqiy qobiliyatni aks ettirmasligi mumkin.

Summativ baholashda texnologiyaning roli:

Texnologiya summativ baholashning yangi formatlarini, jumladan, onlayn imtixonlar, raqamli portfellar va avtomatlashtirilgan baholash tizimlarini joriy qildi. Ushbu innovatsiyalar ko'proq moslashuvchanlik baholash tezligi va muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash kabi murakkab ko'nikmalarni sinab ko'rish imkoniyatlarini taklif etadi.

Samarali summativ baholash uchun eng yaxshi amaliyotlar:

Aniq mezon: Adolatni ta'minlash uchun rubrikalar yoki aniq baholash mezonlaridan foydalaning.

Ta'lim maqsadlariga moslashish: Kurs nimani o'rgatish maqsadini baholash o'lchovlarini ta'minlang.

Ko'p usullar: Keng ko'lamli ko'nikmalarni baholash uchun har xil turdagi baholashlarni (masalan, testlar, loyihalar) birlashtiring.

Summativ va formativ baholash usullari va vositalari:

Shakllantiruvchi baholash: Formativ baholash o'qituvchilar tomonidan o'quvchilarning o'zlashtirishlarini kuzatish, doimiy fikr -mulohazalarni bildirish hamda o'quvchilarga ham, o'qituvchilarga ham kuchli tomonlar va yaxshilash yo'nalishlarini aniqlashda yordam beradigan uzluksiz jarayondir. Maqsad yakuniy baholarni qo'yish emas, balki ta'lim jarayonida o'rganishni kuchaytirish.

Shakllantirishning umumiy usullari va vositalari:

1. Viktorinalar (past stavkalar): Dars davomida talabalarning tushunchalarini tekshirish uchun foydalaniladigan qisqa, norasmiy viktorinalar.

Vositalar: Google forms, Kahoot, Quizlet, Socrative.

2. Kuzatishlar: O'qituvchilar o'quvchilarning xatti-harakatlari va o'zaro munosabatlarini kuzatib boradilar ularning tushunishlari ishtiroki va ko'nikmalarini rivojlantirish.

Vositalar: Tekshirish varaqlari xatti-harakatlar ko'nikmalar uchun rubrikalar, anekdot yozuvlari.

3. Sinf muhokamalari: O'qituvchilarga savol-javob berish va ularning mavzu bo'yicha tushunchalarini aniqlash uchun guruh muhokamasiga ko'maklashishni o'z ichiga oladi.

Vositalar: o'yab ko'ring, juft bo'ling, sakratik seminarlar, muhokama forumlari.

4. Chiqish chiptalari:

Dars oxirida to'plangan tezkor yozma javob, u yerda o'rganganlarini umumlashtiradilar yoki o'zlarida mavjud bo'lgan savolni qo'yadilar.

Vositalar: yozuvli stikerlar, Google sinf xonalari va onlayn shakllar.

5. Tengdoshlarni baholash va fikr-mulohazalar:

O'quvchilar bir-birlarining ishini aniq mezonlar yordamida baholaydilar, o'quv maqsadlarini tushunishni kuchaytirish va o'z taraqqiyoti bo'yicha istiqbolga ega bo'lish.

Vositalar: tengdoshlar uchun fikr-mulohaza shakllari, Google Doc (birgalikda sharhlash uchun)

6. O'z-o'zini baholash.

O'quvchilarni o'z ishlari va o'quv jarayoni haqida fikr yuritishga undaydi.

Vositalar: o'z-o'zini baholash uchun nazorat ro'yhatlari, aks ettirish jurnallari.

7. O'quv jurnallari va portfelli:

O'quvchilarga vaqt o'tishi bilan o'z bilimlarini namoyish qilish imkonini beruvchi o'quvchilar taraqqiyotining davom etayotgan yozuvlari.

Vositalar: Raqamli portfellar, google saytlari, an'anaviy daftarlar.

8. Kontsepsiya xaritalari va grafik organayzerlar:

O'quvchilar uchun o'z fikrlarini tartibga solish va tushunchlar o'rtasidagi munosabatlarni tushunishlarini ko'rsatish uchun vizual vositalar.

Vositalar: MindMister, Lucidchart, qo'lda chizilgan xaritalar.

Summativ baholashning umumiy usullari va vositalari:

1. Yakuniy imtihonlar:

Kurs yoki bo'lim davomida o'qitiladigan barcha materiallarni qamrab oluvchi kompleks testlar.

Vositalar: Qog'ozga asoslangan imtihonlar, Google shakllari, doska, modul.

2. Muddati tugaydigan loyihalar yoki tadqiqot ishlari:

O'quvchilardan dars davomida olgan bilim va ko'nikmalarini murakkab masala yoki savolga qo'llashni talab qiluvchi topshiriqlar.

Vositalar: matnni qayta ishlash dasturi (Google docs, Microsoft word) taqdimot dasturi (google slides, power point)

3. Portfellar: Talabaning vaqt o'tishi bilan qilgan ishlarining saralangan to'plami, ularning eng yaxshi harakatlari va yutuqlarini namoyon etadi.

Vositalar: Seasan, Google saytlari yoki bosma nusxalar to'plamlari kabi raqamli portfel platformalari.

4. Taqdimotlar: Asosiy tushunchalar yoki tadqiqot natijalarini umumlashtiruvchi rasmiy og'zaki yoki vizual taqdimotlar.

Vositalar: Power Point, Canva yoki an'anaviy plakat taxtalari.

5. Faoliyatga asoslangan baholashlar:

Talabalar o'ziga xos ko'nikma yoki malakalarni ilmiy tajriba yoki musiqiy chiqish kabi amaliy topshiriqlar orqali namoyish etadilar.

Vositalar: Ishlash rubrikalari, video yozuvlar (Flipgrid, Loom)

6. To'planib boradigan loyihalar:

Bir necha darslar yoki birliklardan tarkibni sintez qilishni talab qiluvchi yirik loyihalar.

Vositalar: Loyiha boshqaruv platformalari (Trello, Google drive).

7. Ko'p tanlovli testlar:

Keng miqyosidagi standartlashtirilgan testlar uchun ham birlik yakuni bo'yicha imtihonlar uchun ham qo'llaniladigan umumlashtiruvchi baholashning umumiy shakli.

Vositalar: Test generatorlari, (Google shakllari, Edmodo)

Xulosa: Ham summativ, ham formativ baholash tizimlari ta'lim jarayonlarini baholashda qimmatli vositadir. Summativ baholash natijalarni har tomonlama baholashni ta'minlashda, formativ baholash doimiy fikr-mulohaza va yordamni taklif qiladi. O'qituvchilar va siyosatchilar o'quvchilarning faolligini rag'batlantiradigan, shaxsiylashtirilgan o'qitishni qo'llab-quvvatlaydigan va umumiy ta'lim natijalarini yaxshilaydigan samarali baholash strategiyalari ishlab chiqish uchun ikkita tizimning o'ziga

xos xususiyatlari va afzalliklarini hisobga olishlari kerak. Ham summativ, ham formativ baholash tizimlarining elementlarini o'z ichiga olgan muvozanatli yondashuv ta'lim samaradorligining yaxlit ko'rinishini ta'minlash va o'qitish va o'qitish amaliyotini doimiy ravishda takomillashtirishga hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Amiritdinova, D. "Features of advertising materials." *Вестник магистратуры* 5-2 (128) (2022): 42-43.
- [2]. Black, P. William, D (1998) *Assessment and classroom learning Assessment in Education : Principles, Policy Practice*
- [3]. Harlen, W (2007) *The Role of Assessment in Developing Motivation for Learning .Handbook of Motivation at School .Routledge .*
- [4]. Garrison, C, Ehrlinghaus, M (2007) *Formative and summative assessments in the classroom .National Middle School Association*
- [5]. Sadler, D .R (1989) *Formative Assessment and the Design of Instructional systems. Instructional Science ,18,119-144.*
- [6]. Marzano, R, J (2006) *Classroom Assessment and Grading That Work .ASCD*
- [7]. Popham, W, J (2008) *Transformative Assessment ASCD*
- [8]. Stiggins, R (2005) *Student Involved Assessment For Learning .Pearson*